

Valóban Kuncz kezdte...

Az *Erdélyi Helikon* hasábjain csaknem ötven éve, 1929 októberében kezdődött, majd más erdélyi magyar lapokra is kiterjedő „vallani és vállalni”-vita történetét már sokan és sokszor megírták. Az akkori irodalom nagyjainak szentelt monográfiák, a személyes visszaemlékezések és irodalomtörténeti tanulmányok a történeti regény, a múltba fordulás elburjánzása ellen indított heves és ellentmondásoktól sem mentes polémia „forrásvidékéről” szólva, szinte egyhangúan Berde Máriát, a címadó írás szerzőjét nevezik ki a vita *megindítójának*, tehát értelmi szerzőjének is. Ezek után természetesnek tarthatjuk, hogy ez a vélemény már a legnagyobb számú olvasóközönség részére készült tankönyvben is helyet kapott, ekképpen: „A vitát — Tabéry Géza *Vértorony* című Dózsa-regényéről írott *Vallani és vállalni* című cikkével — Berde Mária robbantja ki, amikor szót emel a történelmi regény divatja ellen...”¹

Lezártnak tekinthető tehát az ügyet, véglegesen Berdének tulajdonítva a kezdeményező szerepet. Ezt két okból mégsem tesszük. Az egyik ok, hogy a vitára vonatkozó néhány írás — csupán megsejtés, feltételezés alapján, vagy pedig a pontosabb emlékezés és dokumentálódás segítségével — enyhén megkérdőjelezi az író kezdeményező szerepét, illetve határozottan mást — amint kiderül, az *Erdélyi Helikon* újdonsült szerkesztőjét², Kuncz Aladárt állítja eléink „spiritus rector”-ként. De lássuk ezeket a módosító véleményeket.

Irodalomtörténetünk e valóban szép és főként tanulságos fejezetét csak az előzmények és következmények összefüggésében, az egész kor szövegösszefüggésében lehet megnyugtató módon tisztázni, értelmezni és értékelni. Ehhez — egyebek között — a rejtettebb források (esetleg még rejtőzködő levelek, még megíratlan emlékezések) feltárása és felhasználása is szükséges. (Tóth Sándor)³

Nagy dolog volt, amikor a Nyíró—Berde—Sipos-féle történelmi novella-pályázatot kiíratta és lefolytatta Kuncz Aladár. Csak az ige s a forrásmunkák távolléte tartotta, hogy én is a kis amerikai városból, ahol bankfiú voltam, be nem ugrottam ebbe a pályázatba. Novellám vázlatát még ma is tartom, s valahányszor a kezembe kerül, Kuncz Aladár jut eszembe, és az, hogy ez a pályázat lökte tulajdonképpen útjára az erdélyi történelmi regények dühöngő korszakát, amely korszakról egyáltalában nincs hízelgő véleményem. Érthető dolog azonban, hogy amikor az írók beléköstoltak a történelmi témákba, s úgy találták, hogy a múlttal veszélytelenül megírhatják a jelent, akkor nekiláttak és addig próbálgatták, amíg végül is kiderült, hogy semmiképpen nem jön ki a huszonegy. Kuncz Aladár félreállva nézte ezt az egész „történelmi korszakot”, s valami különös, ártatlan dévajtságot takaró tunyasággal várta, hogy az írók csak tobzódják ki magukat. Aztán, amikor már úgyszólván halálán vergődött ez a történelmi időszak, akkor az Erdélyi Helikonban teret adott arra, hogy kimondjuk néhányan: elég volt a történelmi regényekből! [...] Általában semmiféle „szerepet” nem szívelt, de ha mégis kikerülhetetlenül ügyébe torkolt néha egy-egy, akkor előszeretettel olyan emberekre osztotta, akik a kérdéses ügyben már megjárászták az ellenkező szerepet is. A „vallani és vállalni” pódiumára például mindnyájunkat kikerülve, azt a Berde Máriát állította oda, aki éppen az egyik nyertese volt annak a történelmi novella-pályázatnak, amelyet ő tüzetett ki. (Tamási Áron)⁴

A jelszó történetének [...] titkos háttere van, melyről szó még sohasem esett. Egy Kemény Zsigmond Társaságbeli ülés után szólított fel Kuncz Aladár:

— Kérem, szóljon hozzá a Helikonban a történeti regény problémájához, de — tette hozzá különös hangsúllyal — csak úgy, HA ELLENE!

Augur-egymásraismerés volt akkor tekintetünkben. De nem nevető: szorongó inkább. [...] Szikra pattant ki akkor kettőnk között. S ez a szikra lelki készenlétek pillanatában, gyújtani született, mert szárazon állott az írók puskapora. (Berde Mária vallomását Mózes Huba idézi)⁵

Amint látjuk, Tóth Sándor felveti a „rejtettebb források”, az „esetleg még rejtőzködő levelek” felhasználásának szükségességét, a kortárs Tamási határozottan

(bár „források“ megjelölése nélkül) Kuncznak tulajdonítja a „szerepkiosztást“, Mózes Huba írásában pedig Berde nyilatkozatából, tehát a leghitelesebb forrásból megtudjuk, hogy valóban Kuncz volt a kezdeményező.

De Berde Mária 1938-ban, majdnem kilenc évvel híres cikkének megírása után — rosszul emlékezik. Egyrészt azért, mert ebben az időszakban a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság felolvasó üléseinek műsoraiból nem mutatható ki Kuncz Aladár szereplése⁶ (hacsak nem utazott el Marosvásárhelyre, hogy a hallgatóság soraiban foglaljon helyet, ami akkori elfoglaltságát tekintve kevéssé valószínű), de azért is, mert a Kolozsvárt őrzött Dóczy—Berde-hagyatékban megtalálható Kuncznak Berdehez intézett — csak tartalmából kikövetkeztethető, hiányos keltezésű — kézírásos levele⁷, amely szöveghű közlésben így hangzik:

Kolozsvár, 192[9. szeptember 2.], hétfő

Kedves Berde Mária! Sietek levele értelmében eljárni, annál is inkább, mert a dolog a Helikon folyóiratra nézve is sürgős. Tabéry könyvéről Kádár ír ebbe a számba⁸. De természetesen nagyon jó volna, ha Maga is írna. Felvetődött az az eszme, hogy ne vessük-e fel általában a kérdést, vajon a mai erdélyi írók a történelmi virágnyelv helyett nem kellene-e egyenesen hozzájárulnia a mostani fájó és aktuális kérdésekhez? Nem volna kedve egy ilyen ankét első cikként hozzászólni — mondjuk Tabéryből kiindulva — általában a történelmi regény kérdéséhez. 2—3 oldalra gondolok. Szeretném a maga cikkével kezdeni, ha az harcias és éles állásfoglalás — mondjuk kontra. (Elvileg a tört.[éneti] regényt értem.) Kérek erre nézve sürgős választ. Cikkét egyébként minden körülmények között kérem, legkésőbb e hó 10-ikéig. (Nagyon fontos a dátum, mert új és rossz nyomdával dolgozunk⁹.) Írja meg kedves jó Asszonyom véleményét, megjegyzéseit őszintén a Helikon szept.[emberi] számáról is. Molternek még ma írok a francia anth.[ológiai] kiválasztandó versek dolgában¹⁰. Cikkeit megkaptam, kár, hogy oly későn, hogy ebbe a számba nem jöhettek¹¹.

Levelemre ha csak egy lev.[elező] lapon is kérek sürgős választ. Kezét igaz tisztelettel és szeretettel csókolom

Kuncz Aladár

Ezzel a levéllel kezünkben van az a dokumentum, amely szerintünk minden kétséget kizárva eldönti az elsőbbség kérdését. A levél azonban nemcsak önmagában érdekes számunkra. Irodalomtörténeti jelentősége megnő, ha belehelyezzük Kuncz Aladár egész korabeli tevékenységébe, irodalomszervezői-szerkesztői koncepciójába, és különösen akkor, ha felfigyelünk az akkori Kuncz-írók belső gondolatpárhuzamaira, távolabbi összecsengéseire, amelyek témánk tekintetében még kétségtelenebbé teszik irodalomszervezői szerepét a vita megindításában.

Olvassuk Kunczot.

Az *Ellenzékben* már 1924 közepén így ír az erdélyi irodalom feladatairól — Kacsó Sándor későbbi címét mintegy anticipálva — *Gyáva irodalom* címmel: „Nincs nagyobb veszedelem az irodalomra nézve, mint ha elveszti kapcsolatát a valóságos élettel, a mindenkori »má«-val, vagy gyáva passzivitással nem mer hozzájárulni.“¹² Néhány év múlva, az induló *Helikon* tulajdonképpeni programadó cikkében, az elmúlt évekre vonatkoztatva megállapítja a múltba fordulás tényét: „Az írók, a szellemi élet fejlődésének iránytűi, ösztönszerűen fordultak a múlt felé. Erdély felfedezésével egyidőben megindult az erdélyi múlt felderítése is. Az erdélyi széppróza mindenekelőtt történelmi novellákkal és regényekkel hódította meg olvasóközönségét, s ezekkel keltett nagyobb érdeklődést a magyarországi irodalomban is. (Ennek igazolására elég Gyallay, Nyíró és Sipos történelmi elbeszéléseire, P. Gulácsy Irén, Kós, Makkai és Tabéry történelmi regényeire utalnom).“¹³ Ám azt is leszögezi, és itt figyeljünk a megfogalmazásra: „[...] de élni kell és vállalni kell az életet abban a formában, amelyben számunkra megadatott.“¹⁴ Tehát: *élni kell és vállalni kell*; ez már Berde későbbi címének „előzetes parafrázálása“, vagyis olyan újabb szál, amely Kunczot nemcsak gondolatilag de — mondhatnók mai modern kifejezéssel — szemantikailag is a későbbi vitához kapcsolja. Ha ezek után elolvassuk a Berde vitaindítója elé írott s aláírás nélkül megjelent szerkesztőségi bevezetőt¹⁵ is, amely felteszi a kérdést, „a *történelmi virágnyelv* vajon nem csupán menekvés a bátor felelősségtől“, felszólít, hogy „lehet élesen pro és élesen kontra hozzászólni“, s Berde cikkét „*harcos* írás“-nak nevezi, akkor a drált betűvel kiemelt kifejezések és az előbbi Kuncz-levélben használtak közötti szembetűnő azonosság most már a szerkesztőségi bevezető szerkesztőségét is szinte kétségtelenné teszi.

Makkai Sándor azt írta Kuncz halálakor, hogy „Aladár [...] nagy és bölcs dolgoztató volt”¹⁶. Láttuk, Tamási szintén említette ilyen irányú tevékenységét. A mából visszapillantva az erdélyi történelmi regények lavináját elindító, legendás híró szerkesztőre, aki „valami különös, ártatlan dévajáságot takaró tunyasággal várta, hogy az írók csak tobzódják ki magukat”, azzal módosítanók ezt a Tamási-képet, hogy mi inkább a goethei bűvészinás és mester kettős szerepében látjuk őt, aki nemcsak elszabadítja, hanem meg is állítja (vagy legalábbis céltudatosan ezt szorgalmazza) a már-már fékteleenné váló áradatot.

Rejtélyes játék volt ez, ahogy Tamási címe sugallja? Nem volt az, hanem törekvés a két fontos irodalomtörténeti pillanat követelte feladatok megoldására. A húszas évek első felében, amikor az éppen csak hogy éledező korszakán túljutott romániai magyar irodalomba — mely folyóirat-, kiadó-, olvasó-, kritikuss- és még hány hiánnyal küzdött! — bármilyen új pezsgést kellett hozni: ez volt az *Ellenzék* két novellapályázatának¹⁷ célja. Néhány év múlva már más feladat várt erre az irodalomra: eljött az ideje annak, hogy az írók szembenézenek a kor hazai valóságával, mert eddig „a mi jelenünkhöz nem mertek elérkezni soha. Csak azt nem merték adni, ami az erdélyi magyar irodalomnak lényege lehetne”¹⁸. A Berdecikkhez hozzászóló Kacsó Sándor szavai ezek, aki íróársainak felrója, hogy „az erdélyi irodalom [...] nem volt a helyén, nem vallotta és nem vállalta a kisebbségi sorsot. Nem teljesítette a kötelességét!”¹⁹ Az a harcos Kacsó fogalmaz így, aki később is a leghatározottabban tartott ki véleménye mellett, s Tabéryval vitázva még egyszer nyomatékosan leszögezte: „Fenntartom vallomásomat: gyávák voltak az erdélyi magyar írók, mert nem merték, nem tudták vallani és vállalni azt, amit a mai erdélyi magyar problémák vallása és vállalása jelent.”²⁰

Fél évtizednyi különbséggel — két irodalomtörténeti pillanat. Kuncz mindkettőben felismerte a kor kihívását, a konkrét helyzet igényelte megoldást. A *Nyugat* köréhez tartozott, világirodalmi műveltségű, tág látókörű szerkesztő reagálása, megítélésünk szerint, mindkét alkalommal helyes volt. A „vallani és vállalni”-vita gondolatának elsőbbségét eldöntő levél pedig azt igazolja, hogy ez esetben is: *valóban* Kuncz kezdte...

JEGYZETEK

1. Dávid Gyula—Marosi Péter—Szász János: *A romániai magyar irodalom története. Tankönyv a XII. osztály számára*. Editura Didactică și Pedagogică. Buc., 1977. 18.
2. Kuncz Aladár — Áprily Lajos Magyarországra való távozása után — 1929 szeptemberében veszi át az Erdélyi Helikon szerkesztését.
3. Tóth Sándor: „Vallani és vállalni”, *avagy vita az írók gyávaságáról*. Korunk, 1971. 12.:1840.
4. Tamási Áron: *Rejtélyes játék*. Erdélyi Helikon, 1931. 7:547—548.
5. Mózes Huba: *Kuncz kezdte*. Utunk, 1974. 45:6.
6. Vö. *A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság levelesládája. Levelek, iratok, adatok (1876—1948)*. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Marosi Ildikó. Kriterion Könyvkiadó. Buk., 1973.
7. Kézírásos eredeti, az Erdélyi Helikon cégjelzéses papírján. Az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára, Dóczy—Berde-hagyaték: Berde Mária levelezése, 7. doboz.
8. Kádár Imre: *Vértorony*. Erdélyi Helikon, 1929. 7:540—542.
9. A Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet R.T. helyett ezután a Concordia nyomdában készül a folyóirat.
10. A Budapesten élő Paul Lebourg, aki a párizsi Pierre Massoni kiadónál megjelentetett több, francia nyelvű antológiában mutatta be a magyar irodalmat (*Echos lyriques de Trianon*, 1928; *Poëtesses Hongroises*, 1929; *Prêtres poètes hongrois*, 1930), ez alkalommal francia nyelvű versantológia megjelentetését tervezi hazai román, magyar és szász költők munkáiból, *Fleurs Transylvaniennes* címmel. Ebben az időben élénk levelezés és tárgyalás folyt az antológia ügyében Lebourg és a romániai írók között.
11. Molter Károlynak az Erdélyi Helikon következő számaiban több kritikája jelent meg Berde Mária, Heinrich Zillich, Szabó Imre köteteiről, valamint az előbbi jegyzetben említett francia nyelvű antológiák közül az *Echos lyriques de Trianon* és a *Poëtesses hongroises* címűekről.
12. Kuncz Aladár: *Gyáva irodalom*. *Ellenzék*, 1924. június 23.
13. Kuncz Aladár: *Tíz év*. Erdélyi Helikon, 1928. 1:5.

14. *I.m.*, 4.
15. *Erdélyi Helikon*, 1929. 8:623.
16. Makkai Sándor: *Kuncz Aladár*. Erdélyi Helikon, 1931. 7:501. — Jegyezzük itt meg a „nagy és bölcs dolgoztató“-ról, hogy más leveleiből is kiderül ez a szerkesztői kvalitása, amelyhez az is hozzászámítható, hogy rendszeres kapcsolatot tartott fenn állandó munkatársaival. Berdével például 1929. október 16-án kelt levelében közli, hogy „Kacsónak a Brassói Lapokban írt cikkére az Ellenzékben Tabéry akar válaszolni. Látja, látja, hogy felkavarja Maga az erdélyi irodalmi élet »békéjét«. De ez kell!“, egy másik levelében (1929. december 5-én) pedig bejelenti: „...a januári számban Kádár Imre és Zillich hozzászólásával, úgy gondolom, az egész ankét is befejeződik“. (Kádár Imre írása, ismeretlen okokból, nem jelent meg.)
17. Az első pályázatot 1923. november 11-én hirdetik meg, s a díjazottak: Nyíró József, Gyallay Domokos és Indig Ottó (dicséretben részesül Csűrös Emilia és Sebesi Samu). A második pályázat 1925. január 26-án indul, s a díjat Berde Mária *Téltutó*, valamint Sipos Domokos *Vajúdó idők küszöbén* című novelláinak ítélik oda.
18. Kacsó Sándor: *Gyávák voltak az erdélyi magyar írók*. Brassói Lapok, 1929. október 16. 1.
19. Uo.
20. Kacsó Sándor: *Én vallottam, ti tagadtok! Tartson lelkiismeretvizsgálatot Tabéry Géza!* Brassói Lapok, 1929. október 27. 11.

Kós Károly

Utolsó kép Kós Károlyról
(Gyárfás Miklós metszete)